

SUN'IY INTELLEKTNING INSON TAFAKKURIGA TA'SIRI: GNOSEOLOGIK YONDASHUV

Atabayev Ro'zimboy,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Xorijiy ril va adabiyoti: Ingliz tili Guruh:25/11

+998 88 194 01 21, atabayevrozimboy61@gmail.com

Ilmiy rahbar: M.Y.Urazaliyeva +998901236755

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellektning inson tafakkuriga ko'rsatayotgan ta'siri gnoseologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Bilish jarayonida texnologik vositalarning o'rni, sun'iy intellektning idrok, tafakkur, mantiqiy tahlil va qaror qabul qilishdagi funksiyalari yoritilgan. Shuningdek, inson tafakkurining sun'iy intellekt bilan o'zaro aloqasi natijasida yuzaga kelayotgan yangi bilish shakllari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, tafakkur, gnoseologiya, ong, bilish jarayoni.

Аннотация: В статье рассматривается влияние искусственного интеллекта на человеческое мышление с гносеологической точки зрения. Анализируется роль технологических средств в процессе познания, а также взаимосвязь между ИИ и когнитивными функциями человека. Особое внимание уделено новым формам познавательной деятельности, возникающим в результате взаимодействия человека и машины.

Ключевые слова: искусственный интеллект, мышление, гносеология, сознание, познание.

Abstract: The article examines the influence of artificial intelligence on human thinking from a gnoseological perspective. It analyzes the role of technological tools in cognition, as well as the interaction between AI and human cognitive processes. The emergence of new forms of knowledge resulting from the human-machine relationship is also discussed.

Keywords: artificial intelligence, thinking, gnoseology, cognition, consciousness.

Kirish. So'nggi yillarda sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining rivojlanishi inson hayotining deyarli barcha sohalariga kirib bordi. Bugungi kunda ChatGPT, Google Gemini, Copilot, Midjourney kabi dasturlar nafaqat ishlab chiqarish yoki dasturlashda, balki ta'lim, ijod, jurnalistika va ilmiy izlanishlarda ham faol

qo'llanilmoqda. Bu esa inson tafakkurining shakllanishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda.

Asosiy qism. Avvalo, sun'iy intellekt insonning ****axborotni qabul qilish va qayta ishlash usulini**** o'zgartirmoqda. Ilgari inson biror mavzuni o'rganish uchun ko'p vaqt sarflab, manbalarni tahlil qilgan bo'lsa, endilikda AI yordamida bir necha soniyada tayyor ma'lumotni olish mumkin. Bu qulaylik bilan birga, inson tafakkurining chuqurligi va tanqidiy tahlil qilish qobiliyatini susaytirish xavfini ham tug'diradi. Masalan, talabalar ilmiy ish yozishda sun'iy intellektdan yordam olishadi, lekin bu jarayon ularni mustaqil fikrlashdan uzoqlashtiradi. Shuningdek, jurnalistlar, dizaynerlar yoki dasturchilar AI yordamida tez natijaga erishsalar ham, ijodiy yondashuv ko'p hollarda sun'iy intellektning algoritmik chegaralarida qolmoqda.

Sun'iy intellektning inson tafakkuriga ta'sirini chuqurroq tahlil qiladigan bo'lsak, eng avvalo, bilish jarayonining o'zi o'zgarib borayotganini ko'ramiz. Insonning bilish faoliyati — bu idrok, xotira, tafakkur, mantiq va tasavvur kabi psixik jarayonlarning uyg'un faoliyatidir. Ilgari bu jarayonlar asosan inson ongida sodir bo'lar edi, hozir esa ularning ayrim funksiyalari asta-sekin texnologik tizimlarga o'tkazilmoqda. Masalan, sun'iy intellekt axborotni tahlil qilish, tanlash, xulosa chiqarish kabi jarayonlarni insondan tezroq va ko'p hollarda aniqroq bajara oladi. Bu esa inson tafakkurini yangicha shaklga keltiradi — ya'ni inson fikr yuritishda “hamkor tizim” bilan birga ishlaydi.

Gnoseologik nuqtai nazardan qaraganda, bilish faqat insonning subyektiv faoliyati emas, balki obyektiv vositalar orqali boyib boradigan jarayondir. Shu ma'noda, sun'iy intellekt bilishning yangi vositasi sifatida inson tafakkurining tashqi kengaytmasiga aylanmoqda. U inson idrokini kuchaytiruvchi, xotirasini to'ldiruvchi, mantiqiy tahlilni tezlashtiruvchi intellektual mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Shunday qilib, “inson – mashina” tizimi yagona bilish subyekti sifatida shakllanmoqda.

Ammo bu jarayon bir yoqlama emas. AI inson tafakkurining faqat kuchaytiruvchi omili emas, balki ayrim hollarda uni cheklovchi unsurga ham aylanmoqda. Masalan, inson o'z fikrlash faoliyatini mashinaga tayanib amalga oshirganda, mustaqil tahlil, shubha va tanqidiy qarash qobiliyati pasayadi. Bu esa gnoseologik jihatdan muhim masala — “haqiqatni anglash subyekti kim?” degan savolni o'rta qo'yadi. Agar bilish jarayonining asosiy qismi mashina tomonidan bajarilsa, insonning tafakkuriy mustaqilligi qanday saqlanadi? Shu savol bugungi gnoseologik muhokamalarning markazida turibdi.

Shu bilan birga, AI inson tafakkuriga yangi imkoniyatlar ham beradi. U inson aqlining chegaralarini kengaytiradi, ko'p o'lchamli tahlil qilish, turli fanlar o'rtasida integratsiya o'rnatish, hamda inson ongiga ilgari noma'lum bo'lgan naqshlarni ochish imkonini yaratadi. Masalan, sun'iy intellekt yordamida genom tahlili, kosmik signallarni qayta ishlash yoki iqtisodiy modellarni bashorat qilishda inson tafakkurining "analitik ufqi" kengaymoqda. Endilikda insonning o'zi emas, balki uning texnologik "uzantisi" — AI ham bilish jarayonining faol ishtirokchisiga aylangan.

Yana bir muhim jihat — bu axloqiy va falsafiy masalalar. Inson tafakkuri faqat mantiqiy emas, balki ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarga tayanadi. Sun'iy intellekt esa hozircha bu qadriyatlarni to'liq anglay olmaydi. Demak, inson tafakkurining o'rni hanuz markazda, AI esa uni to'ldiruvchi vosita sifatida qoladi. Shu sababli, sun'iy intellektdan foydalanishda asosiy maqsad — inson tafakkurini almashtirish emas, balki uni yanada mukammallashtirish, bilish jarayonini chuqurlashtirish va yangi gnoseologik shakllarni kashf etish bo'lishi lozim.

Natijada, sun'iy intellektning inson tafakkuriga ta'siri ikki tomonlama xarakterga ega: bir tomondan, u bilish jarayonini kengaytiradi va tezlashtiradi; ikkinchi tomondan esa, inson tafakkurining tabiiy mustaqilligini sinovdan o'tkazadi. Shuning uchun zamonaviy gnoseologiya uchun eng muhim vazifa — inson va mashina tafakkuri o'rtasidagi muvozanatni topishdir. Inson sun'iy intellekt yordamida o'z tafakkurini boyitishi, lekin unga to'liq bog'lanib qolmasligi kerak. Ana shunda texnologiyalar inson tafakkurining raqobatchisi emas, balki uning hamkori sifatida xizmat qiladi.

Shu bilan birga, ijobiy jihatlar ham mavjud. AI inson tafakkurini yangi yo'nalishlarda rivojlantiradi — u odamlarga ****ko'proq tahliliy va strategik fikrlash****, ****ma'lumotlarni tizimlashtirish****, hamda ****gibrid tafakkur**** shaklida, ya'ni inson va mashina o'rtasidagi hamkorlik orqali bilish imkonini beradi. Masalan, AI yordamida murakkab ilmiy muammolarni modellashtirish, tibbiyotda kasalliklarni aniqlash yoki iqlim o'zgarishini prognozlash orqali inson tafakkuri yangi bosqichga ko'tarilmoqda.

Kelajakda inson tafakkuri va sun'iy intellekt o'rtasidagi munosabat yanada chuqurlashadi. Ehtimol, inson tafakkuri "raqamli tafakkur" bosqichiga o'tadi — bunda sun'iy intellekt insonning fikrlash jarayonini to'ldiruvchi vosita sifatida faol ishlaydi. Shuning uchun gnoseologik yondashuvda AI'ni faqat texnik vosita emas, balki inson bilish faoliyatining yangi hamkori sifatida baholash lozim.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt inson tafakkurining chegaralarini kengaytirmoqda. U insonni fikrlashdan butunlay voz kechishga emas, balki fikrlashni yangi bosqichda – texnologiyalar bilan uyg'un holda amalga oshirishga undaydi.

Demak, AI'ni to'g'ri yo'naltirish orqali inson tafakkuri yanada teran, tizimli va global darajada shakllanishi mumkin.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. Hamrayeva Sh., Abduraxmonova N. O'zbek tili korpus lingvistikasi nazariy asoslari. Toshkent: Fan, 2020.
2. Baranov A.N. Lingvistik korpuslar va ularning qo'llanish sohalari. Moskva: Nauka, 2019.
3. Rahmonov O. Sun'iy intellekt va tafakkur falsafasi. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
4. Kubedinova L., Abduraxmonova N. Computational Models in Language and Speech Workshop (CMLS 2020). Proceedings, 2020.